

Kutató Diákok Országos Szövetsége

OTDK DOLGOZAT

Barátság az idők zivatarában – Doroszló és Sztapár szövetsége

Nagyidei Márk

Mentor: Német Klaudió

Felkészítő tanár: Leginj Mária

Dolgozat lezárása: 2024. 12. 15.

Tartalomjegyzék

1. Bevezető.....	2
2. A két falu bemutatása.....	4
3. A falvak története 1941. előtt.....	6
Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc hatása a két falu életére.....	6
Az 1918-as impériumváltás.....	7
4. A két falu története 1941-ben.....	9
5. A két falu 1944-ben – Kiállítás vagy vérengzés.....	15
6. A két falu élete 1944 után és napjainkban.....	19
7. Összegzés.....	22
8. Felhasznált irodalom.....	23
Források.....	23
Szakirodalom.....	23
Cikkek.....	24

1. BEVEZETŐ

Napjaink vajdasági magyar helytörténetírásának talán legerősebb irányzata az 1944/45-ös, magyarok elleni partizán megtorlások, a „még hidegebb napok” történetének feltárása és dokumentálása. Jóval kevesebb figyelmet fordítanak azoknak az eseményeknek az elemzésére, amelyek ezekben a súlyos esztendőkből az emberi tisztességet, a két nép egymásrautaltságát, sőt barátságát példázzák.

Mikrotörténeti tanulmányom célja, hogy két vajdasági falu, a magyarok által lakott Doroszló és a szerbek által lakott Sztapár históriáján keresztül mutassam be, valóban létezett-e a történelem nehéz óráiban a két falu lakói között az a bátor kiállás, amely valóban életet mentett, s amelyet a vajdasági publicisztika, sőt a történetírás is a barátság fogalmával ír le. Vagy esetleg a második, Tito vezette Jugoszlávia hatalmi legitimációs kényszere által kitalált hazugságról, finomabban szólva, a „testvériség-egység” szlogenjének sajátos termékéről van szó?

Amennyiben elfogadjuk a két nép kapcsolatának leírására a barátság kifejezést, úgy gondolom talán nem árt tisztázni ennek a szónak a jelentését. Arisztotelész azt mondja: „Barátságról (...) ott beszélünk, ahol létezik viszonzszeretet.”¹ Arthur Schopenhauer pedig úgy nyilatkozik: „Barátunkat akkor próbálhatjuk ki leginkább, midőn komoly segítségre és jelentős áldozatokra szorulunk, valamint valamely bennünket ért szerencsétlenség pillanatában.”² Vajon kialakulhat-e ilyen erős kapcsolat két különböző falu között, két különböző nemzet között? A kérdések megválaszolásához Bácska történelmében kell barangolnunk, szomszédos falvak történetéről, Doroszló és Sztapár évszázados kapcsolatáról van szó.

A dolgozatnak négy fő része van. Először bemutatom a két falut, azok rövid történetét. A következő rész a falvak életét mutatja be 1941 előtt, különös tekintettel az 1848-49-es eseményekre, melyek valójában a kiváltói voltak a több évszázados barátságnak. A harmadik rész a második világháború idején a két falu közötti barátság újbóli megnyilvánulásáról tesz tanúbizonyságot. Ez felosztható munkám fő témájára, az 1941-es eseményekre, valamint az azt követő 1944-es történésekre, illetve röviden bemutatom a Délvidéken történt hasonló eseteket is. A negyedik rész a barátság mindennapi megnyilvánulásairól szól, megválaszolja a kérdést, hogy a barátság napjainkban jelen van-e még.

¹Arisztotelész: *Nagy etika*. Gondolat Könyvkiadó: Budapest, 1975.

²Arthur Schopenhauer: *Életbölcsség*. Szukits Könyvkiadó: Szeged, 2001.

Kutatásom során több módszert alkalmaztam. Elsősorban tanulmányoztam a helyi plébánián található Historia Domust, az 1941-es események során kulcsszerepet betöltő, volt országgyűlési képviselő, Bártol István iratait, a korból és későbbből származó napilapokat, valamint a témával foglalkozó szakirodalmat. Másodsorban pedig a faluban élő olyan idős személyeknek tettem fel kérdéseket, akik megélhették az 1941-es eseményeket, vagy első kézből hallották a történetet.

Munkám célja hitelesen bemutatni az eseményeket, és a történeti kontextusból eldönteni az olyan kérdéseket, mint létezik-e ez a barátság a két település között, a propaganda mennyire nagyította fel a történeteket, és az 1941-es események középpontba állításával bemutatni, mi is történt pontosan.

2. A KÉT FALU BEMUTATÁSA

Bácskában nem ritka az, hogy egy színmagyar és egy színszerb település szomszédosak. Ennek a mai állapotnak az egyik fő oka, hogy a Trianoni békeszerződést követően cél volt az akkor tömbben élő magyarság megosztása, hogy ne legyen olyan homogén. A munkámban szereplő két falu azonban kivételt képez, hiszen Sztapár már az első világháború előtt is létezett. Doroszló és Sztapár Nyugat-Bácskában, Zombor közelében található egymástól 6 km-re.

Doroszló egy valamikori színmagyar falu. Ódoroszló 1313-ban létesült, melyet a török időkben elpusztítottak. 1752-ben Redl Ferenc József kamarai adminisztrátor³ egy április 5-én aláírt szerződéssel legalább 150 római katolikus magyar vagy tót család betelepítését kérte Újdoroszlóra. Az összegyűjtésre Dorman Pál vállalkozott. 1754-ben már egy római katolikus templomot is építettek. Gerencsér István 1758. június 9-én Doroszló uradalmi szabadosa lett.⁴ 1826-ban a magyar lakosság mellett már a németek is megjelentek. Földesura a falunak ekkor a királyi kamara volt. Doroszló híres a falu mellett található Mária-kegyhelyről. A Szentkút már a török idők előtt is jelen volt, 1790 óta zarándokolnak rendszeresen oda a római katolikus hívek. 1796-ban egy kis fakápolna is épült a helyszínen, mely aztán leégett, ennek helyére egy újat építettek, és 1874-ben két román stílusú toronnyal látták el. A falu emellett ismeretes még gyönyörű népviseletéről és népművészetéről. Egyike azoknak a vajdasági magyar falvaknak, amik leginkább megőrizték néphagyományait.⁵ Doroszlónak jelenleg 1084 lakosa van, ám színmagyar voltát már elveszítette.⁶

Sztapár színszerb falu. Első említése 1740-ből származik. 1749-ben még pusztá volt. A falu gyarapítása akkor kezdődött meg, amikor 1750-ben Bukcsinovóból és Vranješevóból szerb lakosok érkeztek a településre. Később további személyek érkeztek más településekről, és 1753-ban már felépítették az ortodox szerb templomot. A falutól keletre helyezkedett el az Oblicza-pusztá, szintén keletre a Preradovity-pusztá, ezek alatt pedig a Szamovoricza-pusztá.

³ Kamarai adminisztrátor: A kamarai (királyi) birtokok igazgatója, a korban Mária Terézia képviselője

⁴ Uradalmi szabados: A szabados kezdetben olyan nem nemes embert jelentett, aki a földesúri szolgáltatásoktól szabad, és határozott megállapodás szerint teljesít szolgálatot, tehát kiváltságokkal rendelkezik. Ennek következtében később a szabadoság a nemességbe olvadt be, a fentebb említett időszakban tehát így kell értelmezni a szabados fogalmát.

⁵ Iványi István: Bács-Bodrog Vármegye községei. In: Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai., <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bacs-bodrog-varmegye-i-163F/> (utoljára megtekintve: 2024. 12. 01.)

⁶ <https://popis2022.stat.gov.rs/sr-Latn/popisni-podaci-eksel-tabele/> (utoljára megtekintve: 2024. 12. 01.)

1772-ben az úrbéri rendezés alkalmával csatolták ezeket a pusztákat a falu határához. 1891-ben a sztapári uradalmat a Haas és Deutch budapesti cég vette meg. Az 1904. évi miniszteri rendelet alapján Ósztapár helyett Sztapár lett a hivatalos neve, amely név ma is használatos.⁷ Sztapár lakossága jelenleg 2815 fő, többségében még mindig szerbek lakják.⁸

Két teljesen különböző falu, két különböző nemzetiség, ezért érdemes megvizsgálni, hogy közös történelmük során rivalizáltak-e egymással, esetleg adódtak-e konfliktusok a két falu lakói között.

⁷ Iványi István: Bács-Bodrog Vármegye községei. In: Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai., <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bacs-bodrog-varmegye-i-163F/> (utoljára megtekintve: 2024. 12. 01.)

⁸ <https://popis2022.stat.gov.rs/sr-Latn/popisni-podaci-eksel-tabele/> (utoljára megtekintve: 2024. 12. 01.)

3. A FALVAK TÖRTÉNETE 1941. ELŐTT

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc hatása a két falu életére

A XIX. század közepén Magyarországon a nemzetiségi mozgalmak célja a nemzeti fejlődés minél szélesebb körű biztosítása volt. Megfogalmazták követeléseiket, saját népgyűléseket, szabad nyelvhasználatot, majd később területi autonómiát is szerettek volna, melyet a magyar vezetés elutasított, ezért egyre inkább Bécs felé kezdtek orientálódni. Nem volt ez másképp a Magyarországon élő szerbség körében sem. A még I. Lipóttól kapott és Mária Terézia által megújított privilégiumaik elveszni látszódtak az áprilisi törvények következtében, amit egyértelműen sérelmeztek. Ugyanakkor a forradalom kitörése során kezdetben még támogatták a magyar szabadságköveteléseket, ám az idő múlásával követeléseik egyre radikalizálódtak, és szépen lassan szembekerültek a magyarsággal, ami június 12-én a szerb felkelés kitöréséhez vezetett.⁹

A két falu barátsága feltehetően erre az időre nyúlik vissza, ugyanis olyan forrást, ami azt bizonyítaná, hogy régebbi ez a barátság, a dolgozat megírásának időpontjáig nem találtam. A szenttamási szerbek lázadása és pusztításai (1848 júliusa) után a honvédség Kiss Ernő vezetésével felvette a harcot a szerb felkelőcsapatokkal.¹⁰ A honvédtábornok körülzárt Sztapárt és meg akarta semmisíteni a falut.¹¹ Ekkor Komáromi Józsefnek, Doroszló akkori bírájának vezetésével küldöttség ment át Sztapárra, hogy kíméletet kérjen a falu lakosságának.¹² A szerb községet megkímélték a honvédek.

Pár nap múlva a Hódság felől Stejin őrnagy szerb felkelő csapatai tartottak Doroszló felé, ekkor Sztapár szerb vezetői emeltek szót a magyar falu érdekében. Majdnem egy évszázaddal később, 1937 nyarán egy Sztankovics nevű sztapári lakos, egy képviselőtestületi gyűlésen kérelmezte, hogy Komáromi Józsefnek szobrot állítsanak, ezt elfogadták, de végül nem valósult meg.¹³

⁹ Györe Zoltán: A szerb mozgalom Dél-Magyarországon 1848–49-ben. *Híd* 62 (1998) 13. sz., 229–247.

¹⁰ Lévay Endre: Doroszló és Sztapár-Egy magyar és egy szerb falu szövetsége Bácskában. *Új Magyarság* 10 (1943. február 9.) 31. sz., 4.

¹¹ Doroszló és Sztapár (névtelen szerző). *Magyarország* 51 (1944. május 8.) 103. sz., 7.

¹² Dautbegovics Zoltán: Doroszló és Sztapár a testvériség-egység igazi példája. *Dunatáj*. 4 (1973. december 26.) 50. sz., 10.; Dautbegovics Zoltán: Az egység kovácsai-Doroszló és Sztapár barátságáról. *Magyar Szó* 43 (1986. augusztus 2.) 210. sz., 9.

¹³ Bártol István irtaiból

Az 1918-as impériumváltás

Az első világháborúból Magyarország vesztesen került ki. Az ország nevében, 1918. november 13-án Belgrádban aláírt 18 pontos katonai konvenció keleten és délen kijelölte a demarkációs vonalat, ennek megfelelően ezeket a területeket katonailag ki kellett üríteni Magyarországnak, de a közigazgatást ezeken területeken továbbra is meghagyta a magyar hatóságok kezében. Előírta a hadsereg leszerelését, az antant csapatok Magyarország területén történő átengedését, valamint 3 ezer fős munkacsapatot kellett biztosítani Magyarországnak a szerbiai vasutak, a telefon- és távírhálózat helyreállítására. Végül kimondta az antant és Magyarország közötti ellenségeskedés megszűnését. Ugyanakkor még a katonai konvenció aláírása előtt, november 5-én Franchet d' Esperey, az antant keleti hadseregének parancsnokának jóváhagyásával Živojin Mišić csapatai megkezdték a Marosig, Szabadkáig, Bajáig és Pécsig terjedő területek megszállását. November 5-én a szerb csapatok bevonultak Zimonyba, november 9-én elfoglalták Újvidéket, november 13-án pedig már Szabadkát is megszerezték.¹⁴ A szerb megszállás alatt, a települések magyar lakosságát felszólították a fegyverek beszolgáltatására, emellett olyan szigorú rendőri szabályok léptek életbe, mint az este hat órai záróra és szigorú igazolványkényszer. A magyar közigazgatás emberei átmenetileg még sok helyen a helyükön maradtak, de csakhamar elkezdődött a szerbség nagyarányú elhelyezése a hivatalokban is.¹⁵

Ebben a helyzetben Doroszló és Sztapár között ismét a másikért való kiállásra került sor, amikor szerb csapatok vonultak be Doroszlóra. Marija Budišin, sztapári lakos beszámolója alapján, ükapja David Budišin, az Újvidéki Nagy Nemzetgyűlés (más fordításban Nagy Népi Gyűlés)¹⁶ egyik sztapári delegáltja és Ivan Popović, helyi szerb pópa vezetésével a sztapáriak a megszállók elé mentek és kíméletet kértek a magyaroknak. A közbenjárás sikerült.¹⁷ A jótett után az eseményről egy ismeretlen szerb poéta verset írt. Ez a költemény a mai napig él a két falu lakóinak köztudatában, valamint már a *Magyar Szó* napilapban és a *Dolgozók* című, a Jugoszláv Szakszervezeti Szövetség Vajdasági Tanácsa hetilapjában is közölték, illetve az utóbbi egyik számában még a vers alapján Csernik Attila

¹⁴ A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió és kisebbség – Magyarok a Délvidéken 1918-1947*. Napvilág kiadó: Budapest, 2004., 12-13.

¹⁵ Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918-1941*. Püski: Budapest, 1995., 18.

¹⁶ 1918. november 25-én az Újvidéki Nagy Nemzetgyűlés mondta ki a Bácska, Bánát és Baranya Szerb Királysághoz történő csatlakozását.

¹⁷ <https://www.yo-utube.com/watch?v=7mUVTntD5TU> (utolsó letöltés: 2023. 02. 19.)

által készített illusztráció is megjelent, ami látható is a mellékletekben.¹⁸ Herceg János, vajdasági magyar író 1980-ban az egyik Magyar Szó napilapba írt cikkében úgy nyilatkozik, hogy ezt a verset talán már az iskolában is tanítják, mint a népek összetartozásának példáját.¹⁹ Ezt az információt más forrásból nem tudtam megerősíteni, ráadásul maga az író sem mondja ki biztosra, hogy az oktatási intézményekben ezt valóban oktatták volna. Ugyanakkor abból a szempontból értékesnek tekinthető ez a forrás, hogy a verset, valamint Doroszló és Sztapár történetét a testvérség-egység gondolatának megvalósulásával azonosítja, tehát ebből is látható a történet propagandában való felhasználása.

¹⁸ Dautbegovics Zoltán: Doroszló és Sztapár a testvérség-egység igazi példája. *Dunatáj* 4 (1973. december 26.) 50. sz., 10.; Herceg János: Két szomszédvár öröksége. *Dolgozók* 38 (1985. március 28.) 12. sz., 7.; Részlet a vers magyar fordításából: „Ezek a mi magyarjaink, / Kikkel jó szomszédok vagyunk, / Testvérekként együtt élünk, / Jóban-rosszban megosztozunk.”

¹⁹ Herceg János: Vasárnapi levelek. *Magyar Szó* 37 (1980. október 19.) 289. sz., 10.

4. A KÉT FALU TÖRTÉNETE 1941-BEN

1941. április 10-én a Független Horvát Állam kikiáltásával a jugoszláv-magyar örökbarátsági szerződés érvényét veszítette, így 1941. április 11-én a magyar csapatok a németek szövetségeseiként több ponton átlépték a déli trianoni határt. Megkezdődött az utolsó revízió végrehajtása. Magyarországhoz, mint ismeretes, 11 475 km² területet csatoltak vissza, a Bánát azonban, a korábbi német ígéretek ellenére is, német kézen maradt.²⁰

Mindeközben 1941. április 12-én a délelőtti órákban megérkezett Zomborba a magyar honvédség IV. hadteste, ahol atrocitások követtek el az ott lakó szerbek ellen. Ennek hatására a még Sztapáron állomásozó, és visszavonulásra készülő szerb hadsereg megtorlásra készült Doroszló ellen. Amikor ezt Stevan Ivkov, sztapári lakos megtudta, kérlelte a parancsnokot, hogy ne tegyék ezt, saját bevallása szerint sírva fakadt, és a két falu történetének bemutatásaként, a fentebb már említett verset is felolvasta. Ennek hatására a parancsnok megengedte, hogy páran átmenjenek Doroszlóra, és figyelmeztessék a magyarokat, hogy egyetlen lövésre is tüzet nyitnak, Stevan Ivkovékat pedig, mint túszoikat lelöveti. Ekkor Doroszlóra sztapári küldöttség érkezett Stevan Ivkov és Milić Boško személyében, abból a célból, hogy megbeszéljék a teendőket, amelyekkel elkerülhetik, hogy valamely falut támadás érje.²¹ Itt meg kell jegyezni, hogy egy évvel később, egy másik újságnak adott interjújában Stevan Ivkov már úgy nyilatkozott, hogy Lazić Stankóval mentek át Doroszlóra. Ennek az eltérésnek valószínűleg az lehet az oka, hogy Stevan Ivkov az interjú készítésekor 96 éves volt, az események óta pedig 45 év telt el, ezért emlékei már nem lehettek pontosak. A beszélgetésre a községházán került sor. Abban állapodtak meg, hogy Doroszlón és Sztapáron is lesz egy-egy kétagú küldöttség, amely szükség esetén tárgyalások útján igyekszik megmenteni Sztapárt a bevonuló honvédektől, illetve Doroszlót a kivonuló szerb katonáktól.²²

Délután Bártol István és Res Péter mentek Sztapára, a doroszlóiak megvédését pedig Lukić Đuróra és Milić Boškóra bízták. Sztapára érve meglátták, hogy a szerb katonák már

²⁰ A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió és kisebbség – Magyarok a Délvidéken 1918-1947*. Napvilág kiadó: Budapest, 2004., 153-178.

²¹ Herceg János: Két szomszédvár öröksége. *Dolgozók* 38 (1985. március 28.) 12. sz., 7.

²² Dautbegovics Zoltán: Az egység kovácsai-Doroszló és Sztapár barátságáról. *Magyar Szó* 43 (1986. augusztus 2.) 210. sz. 9.; Dautbegovics Zoltán: Doroszló és Sztapár a testvériség-egység igazi példája. *Dunatáj*. 4 (1973. december 26.) 50. sz., 10.

felsorakoztak a faluban, egy vélhetően magyar repülő közeledett felénk, mire a katonák löni kezdték azt. A repülő elhaladt felettük, ám visszafelé jövet az emberek közé lőtt. Ekkor egy sztapári lakos és egy boszniai katona életét vesztette, illetve ketten megsebesültek.²³ Stevan Ivkov ezért a falu megmentése érdekében arra kérte a szerb katonaság tisztjét, hogy vonuljanak ki Sztapárról. A kilátástalan helyzetben a tiszt sem tudott jobb megoldást, elvonultak a már magyarok bejövetelére előkészített és feldíszített Doroszló irányába. A falu védői nem tudták meggyőzni a visszavonuló szerb katonákat a két falu ősi barátságáról, a követeket elkergették, és lövöldözés történt Doroszlón. Bártol István, amikor visszatért Doroszlóra, meglepődve tapasztalta, hogy az utcák üresek, nincsenek emberek. Belőtt ablakokat, lyukas lobogókat és felforgatott irodákat talált. A község házában azzal fogadták, hogy a visszavonuló szerb katonák nagy mészárlást végeztek, de, mint később kiderült, a lövöldözéseknek nem volt áldozata, csak riasztólövések voltak.²⁴ Egyik megkérdezett doroszlói lakos, Király Etelka osztott meg velem egy ehhez kapcsolódó történetet, mely szerint nagymamája és annak testvére a riasztólövések alkalmával a kertben elásott hordókban bújtak el a kivonuló szerb katonák elől.²⁵ Voltak azonban elszántabb személyek is. Gellér Viktória is megosztott velem egy ezen eseményhez fűződő történetet, mely szerint édesapja, már alkohol hatása alatt, de mindenképp le akart löni egy szerb katonát a padlásukról célozva. Végül sikerült a családtagoknak megállítani, és nem került sor vérontásra.²⁶

A IV. hadtest, mely Zombor környékére volt beosztva, 1941. április 13-án 03.30-kor kapta meg a hadsereg 169/3. sz. intézkedését, amely többek között a következőket tartalmazta: „A IV hadtest a 12. gyalog dandárával induljon Bácsordas, Sztapár, Szend és Gombos területére.” A 12. dandár vezetője Török Kálmán vezérőrnagy volt. Április 13-án hajnali 4 órakor a doroszlói küldöttség második váltása, Kocsis Imre és Pusztai Pál szekéren mentek át Sztapárra. A falun kívül is találkoztak sztapári lakosokkal, akik nem mertek a faluban maradni, ám legtöbbször a házakban bújtak el. Az előző napi megbeszélés alapján a falu Zombor felé néző részére mentek. A rádióból értesültek, hogy a honvédek már elindultak Zomborból Hódság irányába.

²³Bártol István irataiból

²⁴Lévay Endre: Doroszló és Sztapár-Egy magyar és egy szerb falu szövetsége Bácskában. *Új Magyarország* 10 (1943. február 9.) 31. sz., 4.; Dautbegovics Zoltán: Doroszló és Sztapár a testvériség-egység igazi példája. *Dunatáj*. 4 (1973. december 26.) 50. sz., 10.

²⁵Király Etelka személyes közlése alapján.

²⁶Gellér Viktória személyes közlése alapján.

Reggel 8 óra tájékában Bártol István, Dánielfi Pál és Nagy Lajos érkeztek Sztapárra. A helyi szerb pópa a magyar katonák fogadására beszédet óhajtott mondani, és kérte Bártol Istvánt, hogy tolmácsolja óhaját. Két magyar katona érkezett Sztapárra motoron még a teljes átvonulás előtt. Bártol lassítani próbálta őket és üdvözölni, ám azok elmentek és csak visszafelé jövet tudott velük beszélni. Ekkor elmondta, hogy a Doroszlói Magyar Közművelődési Egyesület nevében érkezett, illetve, hogy tolmácsolja Sztapár hódolatát, kérte, hallgassák meg a pópa beszédét a községháza tanácstermében. Ez meg is történt, a pópa üdvözölte őket és megígérte, hogy a sztapári lakosok hű polgárai lesznek Magyarországnak. A tisztek megköszönték a fogadtatást.²⁷ Kocsis Imrénéek csapata a falu végében található temetőnél találkozott a nyolc katonából álló előőrssel, Kocsis Mihály tizedes jelentkezett. Kocsis Imre elmondta, hogy a magyarlakta Doroszló testvéri barátságban él Sztapár szerb lakosságával, és kérte, hogy az átvonulás alkalmával ne kövessenek el vérontást.

Bártolék a községházán történt fogadás után Kocsisékhoz csatlakoztak, a temetőhöz mentek. Miután a tizedes a századparancsnokának tett jelentést, a honvédség és a küldöttség alkut kötöttek. Matuska Márton²⁸ így ír erről: „*A honvédek azt mondták neki, hogy rendben van, de ha egy is akad, ő, Bártol lesz az első, akit lepuffantanak. S a nyomaték kedvéért a háta mögött haladó oldalkocsis motorkerékpárra felszereltek egy golyószórót a menet elején haladó Bártolra és másik két társára irányítva csövét.*”²⁹ Az eset kapcsán Stevan Ivkov még beszámolt arról, hogy Kádár Gyula ezredes őt hívatta, hogy mesélje el neki a két falu

²⁷Bártol István irataiból.

²⁸ Matuska Márton 1936. október 12-én született Temerinben, de élete nagy részét Újvidéken élte. A gimnáziumot Újvidéken végezte, majd ugyanebben a városban az egyetem mezőgazdasági karára iratkozott, ám végül újságíró lett. Húsz évesen, 1956-ban kezdett el dolgozni a Magyar Szó című napilapnál. Kezdetben terepi, és falujáró riporter volt, később pedig turisztikai riporterként dolgozott. Sokáig tudósított izgalmas bírósági ügyekről, kutatta a jog, az igazság és a hatalom hármását. 1990. március 31-én megalakult a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége, amely kezdeményezte az 1944-45-ös délvidéki vérengzések tudományos feltárást. Ekkor Matuska a korábbi évek során készült jegyzetei, addig közölhetetlen interjúi alapján elindította a Magyar Szó napilapban Negyvenöt nap negyvennégyben címmel tárcasorozatot, ezzel megtörte a hallgatást az eseményekről. Később a történelekről több könyvet is írt. Emellett élete végig foglalkoztatta a téma: anyagokat gyűjtött újabb munkáihoz, írt, konferenciákat szervezett és előadásokat tartott a témáról a világ minden táján. Ezzel Matuska délvidéki vérengzések kutatásának egyik legfontosabb alakja volt. 2024. február 13-án hunyt el.

²⁹Matuska Márton: Negyvenöt nap negyvennégyben. *Magyar Szó* 47 (1990. november 25.) 325.sz., 20.

történetét. Azt mondta neki, hogy ő és még tíz sztapári, valamint a pópa felelnek, ha valami nem megfelelően fog működni az átvonulás alkalmával.³⁰

Végül tehát Bártol István, Stevan Ivkov, Nagy Lajos és Kocsis Imre, mint túsok vonultak be a honvédség előtt Sztapárra.³¹ A faluban nem tanúsítottak ellenállást, s így lövöldözésre nem került sor.

Április 13-án a honvédség elindult Doroszló irányába, és másnap, 14-én történt meg az állandó átvonulás a falun. A doroszlóiak körében nagy volt az öröm, 1941. április 14-e ugyanis húsvéthétfő volt, ezért a feltámadás szellemiségében élhették meg egy ország feltámadását. A „köves úton”, a Templom utcában álltak a lakosok a honvédek fogadásakor, a községháza előtt pedig a fúvós zenekar, táncosok, szavalók és ünnepély fogadta a bevonuló katonákat. Gellér Viktória, igazi doroszlói lakos, kinek még dédszülei is Doroszlón éltek, beszélgetésünk alkalmával elmondta, hogy bár ekkor még csak 3 éves volt, de tisztán emlékszik arra, amint egy honvéd magához ölelte, miközben ő ünnepi viseletében az „Isten hozta magukat!” mondatot kiabálta, hiszen szülei ezt tanították neki. Gellér Viktória édesapjától, Mókus Dezsőtől hallott először a két falu barátságáról, aki jó viszonyban volt Bártol Istvánnal, és többek között neki is voltak sztapári ismerősei. A lakosok is és Bártol István is örömmel fogadták a tiszteket a házaikban is. Továbbá az esemény jelentőségét mutatja, hogy többen új ruhát varrattak maguknak a honvédek fogadására. Így tett interjúalanyom édesapja, Mókus Dezső is, aki zsinóros díszítésű ruhát és csizmát csináltatott magának, ugyanakkor a mellékelt képen látható, hogy maga Bártol István is díszes öltözetben ment át egy nappal előbb Sztapárra.³²

Másnap, április 15-én, az előző napi örömteli történésekkel ellentétben, Sztapáron bebörtönözték a helyi csetnik egyesület³³ tagjait. Stevan Ivkov fia levélben Bártol István segítségét kérte, próbáljon valamit intézkedni. Bártol rögtön átment Sztapárra és mint a

³⁰ Herceg János: Két szomszédvár öröksége. *Dolgozók* 38 (1985. március 28.) 12. sz., 7.

³¹ Dautbegovics Zoltán: Doroszló és Sztapár a testvériség-egység igazi példája. *Dunatáj*. 4 (1973. december 26.) 50. sz., 10.; Dautbegovics Zoltán: Az egység kovácsai-Doroszló és Sztapár barátságáról. *Magyar Szó* 43 (1986. augusztus 2.) 210. sz., 9.

³² Gellér Viktória személyes közlése alapján.

³³ A Csetnik Egyesület az első világháború után, mint országos szervezet működött, hosszú ideig a nacionalista nagyszerb gondolatra épülő rendszer támasza volt. A '30-as évek közepén aztán két csoportra vált szét. Az egyik csoport a nagyszerb vezetésű, egységes, centralizált Jugoszláviát német, míg a másik angol segítséggel kívánta fenntartani és megvédeni. Jugoszlávia április 17-ei kapitulációja után a Ravna Gora bércei között Draža Mihajlović azzal a céllal szervezte csetnik egységeit, hogy a szövetségesek balkáni partaszállása esetén akcióba lépjenek. Később ezt a katonai szervezetet a jugoszláv emigráns kormány is elismerte.

Doroszlói Közművelődési Egyesület elnöke vázolta a jelenlévő alezredesnek, hogy bár a bezárt személyek egy valóban létező egyesület tagjai voltak, de a magyarok ellen nem tettek semmit, valamint olyanokat is bebörtönöztek, akik nem voltak tagjai, például jó barátját, Stevan Ivkovot. Ekkor az alezredes kérette Stevan Ivkovot, azt mondták neki, ha valóban nem csetnik, hazamehet, de előtte mondja meg kik voltak az egyesület tagjai és kik nem. Ivkov azt felelte, hogy nem tudja, ezért őt is visszazavarták a cellába. Gellér Viktória visszaemlékezésében Bártol Istvánt egy határozott személynek írta le, aki mindig eltökélt volt. Ez most sem volt másképp, ugyanis az eset után Zomborba ment, és Dr. Deák Leóval, a magyar kisebbség kiemelkedő vezetőjével, Bácsmegye későbbi főispánjával megbeszélte, és ígéretet kapott, hogy még a nap folyamán Zombor város katonai parancsnokságával visszavonhatja a Sztapárra kiadott elfogatási parancsot a csetnikekre vonatkozólag.³⁴ Ez meg is történt, így neki köszönhetően több sztapári lakos is megmenekült. Unokája elmondása alapján ezen tetteiről a környező falvakban is tudtak, és ott is nagy elismerés övezte nevét.³⁵

Nemsokára pedig, a magyar falu ismét kitett magáért, amikor Milić Boško, Lukić Đuro és Trifunov Žaro sztapári személyeket internálták. Bártol Istvánnak és ismét Dr. Deák Leó segítségével sikerült hazajuttatni őket, ám ehhez szükség volt a doroszlói lakosok összefogására is, akik aláírásukkal biztosították, hogy ezek a személyek nemzethűségi szempontból megbízhatóak.³⁶

A magyar kormány 1941 májusában a szerb uralom alatt a szomszédos magyar községgel szemben tanúsított lovagias magatartásáért Sztapár szerb község lakosságának megjutalmazására 7 kilométeres utat építettek a honvédek Zombor mellett. Az új utat ünnepélyes körülmények között adták át rendeltetésének.³⁷

1943-ban egy ünnepélyt tartottak Sztapáron, ahová a doroszlóiakat is meghívták. A jelenlévők könnyes szemmel emlékeztek meg a két falu szövetségének legutóbbi megnyilvánulásáról, és az 1941-es eseményeket emlékkönyvben örökítették meg.³⁸

Bár a Doroszlón és Sztapáron történtek nem általánosíthatók az visszacsatolt terület egészére, de nem is teljesen egyedülállóak, mivel a háború ezen időszakában, amikor a sztapári események is végbementek, Délvidék-szerte több hasonló esetnek lehetünk

³⁴Bártol István irataiból.

³⁵Bártol Béla személyes közlése alapján.

³⁶Bártol István irataiból.

³⁷<https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4226> (utolsó letöltés: 2022.08.31.)

³⁸Lévay Endre: Doroszló és Sztapár-Egy magyar és egy szerb falu szövetsége Bácskában. *Új Magyarország* 10 (1943. február 9.) 31. sz., 4.; A dolgozat megírásáig ez az emlékkönyv nem került elő.

szemtanúi. Például dr. Fehér Mihály és dr. Treuer József a temerini volt tűzoltólaktanya udvarában, mintegy 150 szőregi szerbért álltak ki, hogy nem csetnikek, ezzel megmentve őket a haláltól.³⁹Másik példa a zentai Dušan Brčan mozdonyvezető története. Lakására egy helyi polgár vezetésével két katona tört be „ez csetnik!” felkiáltással, azonban egy Kalapos nevű idős ember garantálta a tiszt előtt a mozdonyvezető ártatlanságát.⁴⁰Nagyfényen (Žednik) Kis Antal kereskedősegéd megvédte az igazságtalanul elítélt és ártatlan nagyfényi szerbeket. Azt mondta, a saját fejét adja, hogy mindannyian ártatlanok.⁴¹ Az 1942-ben a dél-bácskai, zömében szerbek által lakott Kabolban is hasonló eseményre került sor. Kabol ekkoriban két közigazgatási egységből, Alsó- és Felső-Kabolból állt. Ez év januárjában Alsókabol bírójának, Molnár Andornak és Felsőkabol bíróhelyettesének, Horváth Mihálynak köszönhetően itt szintén nem került sor vérengzésre. 1942. január 6-án ugyanis Farkas György törzsőrmester és Dunafalvi Lajos őrmester egy 200 ember nevét tartalmazó listát hoztak a helyi vezetőknek, melyen olyan emberek nevei szerepeltek, akiket a magyar alakulatok kivégeztek volna. Ezt Molnár és Horváth a katonai vezetőkkel való tárgyalással, végül pedig egy közös alkuval oldották meg. Az egyezés az volt, ha minden szerb lakos aláírja, hogy a Magyar Királysághoz lojális állampolgárok, akkor nem esik bántódásuk. Így is történt, és a két magyar származású személy megmentette a falu szerb lakosságát. Ezen cselekedetükért az 1944-45-ös délvidéki vérengzések idején a szerb lakosok is lojálisak voltak hozzájuk, ám szavuk túl kevés volt, és a partizánok nem kegyelmeztek nekik, hanem kivégezték őket.⁴² Ez a példa jól rávilágít arra, hogy hiába élt bennük a másik felé lojalitás, ha nem rendelkeztek olyan kapcsolatokkal, ismeretséggel, aminek a segítségével esetleg a partizán alakulatokra hatni tudtak volna.

³⁹Matuska Márton: Negyvenöt nap negyvennégyben. *Magyar Szó* 47 (1990. november 2.) 302. sz., 12.

⁴⁰A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió és kisebbség – Magyarok a Délvidéken 1918-1947*. Napvilág kiadó: Budapest, 2004., 171.

⁴¹Matuska Márton: Negyvenöt nap negyvennégyben. *Magyar Szó* 47 (1990. november 2.) 302. sz., 12.

⁴²Német Klaudió: *Lakossági ellenállás az 1944-45-ös délvidéki vérengzések idején*. Szeged, 2021., 20.

5. A KÉT FALU 1944-BEN – KIÁLLÁS VAGY VÉRENGZÉS

1944 októberében Tito partizánjai és a Vörös Hadsereg a Vajdaság területére léptek. 1944. október 17-én Tito rendelete alapján katonai közigazgatást vezettek be Bácska, Bánát és Baranya területén. A katonai közigazgatás ideje alatt a teljes végrehajtói és bírói hatalom a hadsereg kezébe került. Ezen rendszer végül 1945. február 15-én szűnt meg.⁴³ 1944-45 telén Délvidéken ezek a partizánalakulatok civil vajdasági lakosok, elsősorban magyarok, németek és horvátok ellen brutális kegyetlenséggel követtek el háborús bűncselekményeket. Ezt az eseménysorozatot nevezzük délvidéki vérengzéseknek. A történetek több településen is népiirtáshoz vezettek. Az okok között szerepelhet, hogy a magyarokat a németekhez hasonlóan kezelték, valamint a történetek felfoghatók az 1942-es újvidéki razzia megtorlásaként is. Népiirtás vette kezdetét, amelyben a partizánok több ezer magyart gyilkoltak le. Csúrog, Mozsor és Zsablya magyar lakosságát kollektív bűnössé nyilvánították.⁴⁴ Matuska Márton, a délvidéki vérengzések témakör egyik jeles kutatója csak úgy fogalmazott, hogy ezeken a helyeken magyartalanítás zajlott. Kényszymunkatáborokat is kialakítottak, például az egykor Tiszaistvánfalvának nevezett német többségű községben, Járekon.

Az, hogy pontosan mi történt 1944-ben a két falu lakói között, nagyon sok kérdést felvet, és a kutatás során több különböző beszámolóval is találkoztam. Egyik forrás szerint 1944-ben az imént már említett Kocsis Imre titokban találkozott egy partizán tiszttel Sztapáron. Miután neki is elmesélte a két falu történetét, a tiszt azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy tudna-e tetanusz-szérumot szerezni a partizán sebesülteknek. Kocsis Imre elvállalta a feladatot, és a szérum egy részét Doroszlóról, másik részét pedig Pestről szerezte be. Mivel a csomagokat titokban kellett átadni, ezért a doroszlói kendergyárban dolgozó sztapári munkásoknak adták oda egy csomó simított kenderbe elrejtve. Ezzel barátságuk még inkább erősödött, s mikor sor került a magyarok kivonulására, illetve a szerbek bevonulására, egymás megvédésére már nem volt szükség.⁴⁵ Stevan Ivkov ugyanúgy azt állította, hogy egymás megvédésére már nem volt szükség, ám ő érvként nem csak azt hozta fel, hogy

⁴³Petranović, Branko: *Istorija Jugoslavije 1918-1988 – Narodnooslobodilački rat i revolucija 1941-1945*. Nolit: Beograd, 1980., 420-421.

⁴⁴Német Klaudio: *Lakossági ellenállás az 1944-45-ös délvidéki vérengzések idején*. Szeged, 2021., 17-20.

⁴⁵Dautbegovics Zoltán: Doroszló és Sztapár a testvériség-egység igazi példája. *Dunatáj*. 4 (1973. december 26.) 50. sz., 10.

Kocsis Imrének találkozója volt egy partizán tiszttel, hanem azt állította, hogy Kocsis Imre tanyáján partizánbázis volt. Emellett azt mondta, hogy a pozitív kimenetelben az is szerepet játszhatott, hogy a magyar időkben Bártol István mindig segített a sztapáriakon, hazahozatta az internáltakat, amire én magam is írtam példát fentebb.⁴⁶

Egy másik beszámoló szerint a partizán bevonulás alkalmával minden doroszlói ház kapujában egy sztapári szerb állt vasvillával a kezében, így védelmezve a másik falu lakóit.⁴⁷

Egy harmadik történet viszont az előzőeknél sokkal szörnyűbb eseményről számol be. A forrás szerint az elbeszélő egy rokona ott volt a '60-as években, amikor a két falu a testvériségét ünnepelte, ám a jó hangulatot egy idős bácsi szavai törték meg, aki azt mondta faluja vezetőségének, hogy nem érdemlik meg apáik örökségét, hiszen hagyták, hogy a háború végén 11 doroszlóit kivégezzenek a sztapáriak, és Sztapár határában elássák őket.⁴⁸

Ezt a három lehetséges történetet látva elsősorban meg kell jegyezni, hogy akár az is lehetséges, hogy a mind a három történet megvalósult, hiszen a partizántámadások váratlanok, és rajtaütésszerűek voltak. Másrészt viszont az, hogy több lehetséges variációt ismerünk, egyáltalán nem egyedülálló, máshol is találkozhatunk ilyen anomáliával, főleg akkor, ha egy olyan, még mindig, heves érzelmi reakciókat kiváltó eseménnyel foglalkozunk, mint a délvidéki vérengzések.

Amennyiben Doroszlón valóban sikerült 1944-45-ben is kiállni egymásért, akkor lakossági ellenállásról beszélhetünk. Német Klaudió tanulmánya ezeket a lakossági ellenállásokat két fő csoportra osztja. Azokra az esetekre, amikor tisztán lakossági összefogásról tudunk, és azokra, ahol szerepet játszott a szovjet vagy partizán csapatokkal való jó kapcsolat. Doroszló esetében az első történetnél pont ez a partizánokkal való jó kapcsolat, a második esetében pedig, az egyszerű lakossági összefogás figyelhető meg.

Úgy ahogy 1941-ben is találhatunk Doroszlón és Sztapáron kívül olyan településeket, ahol egymást megvédték, úgy nincs ez másképp 1944-45-ben sem. Ilyen például Bácskossuthfalva (Stara Moravica) esete is, amely faluban két ellenállásra is sort került ebben az időben. A katonai közigazgatás bevezetése után Bácskossuthfalvát a bajmoki helyőrségparancsnoksághoz csatolták, nem pedig a szomszédos topolyai parancsnoksághoz. Ez információ azért fontos, mert a Topolyán állomásozó szovjet katonák körében nagyobb volt a fegyelem, így kevesebb atrocitásról tudunk, ezzel ellentétben a bajmoki körzet szovjet katonái már fegyelmezetlenebbek voltak, akiket nem foglalkoztattak a magyarok elleni

⁴⁶ Herceg János: Két szomszédvár öröksége. *Dolgozók* 38 (1985. március 28.) 12. sz., 7.

⁴⁷ Német Klaudió: *Lakossági ellenállás az 1944-45-ös délvidéki vérengzések idején*. Szeged, 2021., 32.

⁴⁸ Uo.: 32.

atrocitások. Így történhetett meg, hogy 1944 októbere végén 180 embert zártak be Bácskossuthfalván az állomásparancsnokság pincéjébe. Ekkor Kovács Sándor és Kotek István levelet írtak a topolyai parancsnokságnak arról, hogy mi folyik épp a faluban. A levélben értesítették őket arról is, hogy a foglyul ejtett személyek mind ártatlanok. A levelet Kotek István vitte el a topolyai kaszárnyába a szovjeteknek. A levél elolvasása után a tisztek katonákat küldtek a településre, a fogva tartó partizán katonákat elküldték a front felé, az összegyűjtött embereket pedig elengedték. Az esemény sikerességében szerepet játszhatott, hogy Kovács Sándor jól tudott oroszul, hiszen 1916. július 6-án orosz hadifogságba esett, valamint az is, hogy Kovács és Kotek is részt vettek az 1917-es októberi forradalomban a vörösök oldalán, amely tényt a szovjet csapatok pozitívan értékelhettek. November első felében azonban a szovjet csapatok elhagyták Topolyát, és átadták a helyüket a partizánoknak, akik ekkor elkezdtek összegyűjteni a magyar férfi lakosságot. Ezzel párhuzamosan Bácskossuthfalván is kidoboltatták, hogy a magyar férfi lakosoknak meg kell jelenniük a piactéren. Miután ez megtörtént, felolvasták, hogy kiknek kell félreállnia, és őket, kb. 200-300 személyt az akkori Juhász kocsmá épületébe zártak. Az épület előtt két szerb pacséri fiatal állt puskával a kezükben. Az elfogottakat fizikailag bántalmazták, amennyiben ellenálltak, de előfordult, hogy pszichikai terrort alkalmaztak. Értük Zsáki József, az első Népfelszabadító Bizottság elnöke kezeskedett, aki a kommunista körökben nagy tiszteletnek örvendett, mivel akkor is a szervezet tagja volt, amikor a kommunista párt tevékenysége be volt tiltva a királyi Jugoszláviában. Az egyik napon Zsáki József, Modrič Ivan és Gallos Károly kíséretében tárgyalt a partizán vezetőkkel. A tárgyalásnak pozitív kimenetele volt, amihez hozzájárult Zsáki személye, az, hogy a faluban 1941-ben nem történtek kivégzések, és hogy Modrič 1941 és 1944 között gyógyszerrel segítette a partizánokat. A tárgyalás olyan sikeres volt, hogy még a topolyai kaszárnyában foglyul ejtett bácskossuthfalviakat is szabadon engedték. Ebben az esetben érdekes párhuzamot tudunk húzni a doroszlói történetekkel, ugyanis, igaz, más formában, de ott is döntő erejűnek bizonyulhatott a partizánoknak nyújtott gyógyszeres segítség, illetve már alapvetően a partizánokkal való jó kapcsolat kialakítása is egy közös pontnak tekinthető.⁴⁹

Bácskossuthfalva mellett érdekes lehet még Bácsfeketehegy története is. Bácsfeketehegy esetében hasonló ellentmondást figyelhetünk meg, mint a munka fő témáját képző Doroszló esetében, vagyis több különböző eseményről is van tudomásunk. Az egyik szerint Ágoston Sándor református esperes⁵⁰ összehívta a falu kiemelkedő kommunista egyéniségeit, tárgyaljanak a partizánok vezetőivel annak érdekében, hogy ne legyenek

⁴⁹ Német Klaudió: *Lakossági ellenállás az 1944-45-ös délvidéki vérengzések idején*. Szeged, 2021., 23-28.

kivégzések. Egy másik történet szerint november 22-én sor került a magyar közigazgatással szimpatizáló személyek összegyűjtésére, ekkor 54 embert zártak börtönbe. Ezeket a személyeket fizikailag bántalmazták. A kihallgatásokra a községháza fészere alatt került sor. Odáig az embereket egyenként vezették el, és közben puskatussal ütlegették őket, majd a kihallgatás közben is bántalmazás áldozatai voltak. A jajveszékelések hallatára egy szovjet tiszt ment át a községháza udvarára és állította le a véres eseményeket. Egy harmadik álláspont szerint azonban az emberek összegyűjtésére nem is került sor, mivel egy szláv származású személy közbeavatkozott.⁵¹

Végül megemlítem Bajsa esetét is. Ez azért hasonlítható Doroszlóéhoz, mert szláv nemzetiségű lakos állt ki a magyarok mellett. Itt ugyanis az történt, hogy a bajsai férfiakat feltehetően november első felében elhurcolták a topolyai kaszárnnyába, majd pedig egy helyi szláv férfi mentette meg a raboskodókat. Predarović Petar őrként dolgozott, majd egyik este mellézárta a lakatot, és a rabokat távozásra buzdította. Az esetben még érdekes lehet, hogy nem az áldozatok érdekében tett nyilvános kiállásról szerzünk tudomást, ahogy az eddigi példák esetében, hanem lehetséges, hogy egy csendes jótevő az, akinek köszönhetően az ártatlan elítéltek megmenekültek a halától.⁵²

Sok-sok hasonló eset történhetett tehát Délvidék-szerte azokon kívül is, amelyeket felsoroltam, ugyanakkor Doroszló és Sztapár története számomra mégis kiemelkedő és különleges. Ennek az az oka, hogy a két fal esetében nem egyszeri kiállásról van tudomásunk, egy ember főszereplésével, hanem két fal között fennálló folyamatos segítségnyújtásról.

⁵⁰ Ágoston Sándor 1882-ben született Bácsfeketehegyén. Budapesten tanult teológiát 1900-tól 1904-ig. 1922-től alesperes, 1928-tól főesperes, 1933-tól pedig püspöki címmel vezette a Jugoszláviai Református Keresztyén Egyházat. 1941 és 1945 között azonban ismét esperesi méltóságban. Ágoston Sándor mind a magyarországi magyarság, mind a kisebbségben élő magyarság körében nagy tiszteletnek örvendett. Élete során több művet is írt és folyóiratokat is szerkesztett. 1960-ban hunyt el Bácsfeketehegyén.

⁵¹ Uo.: 28-29.

⁵² Uo.: 29-30.

6. KÉT FALU ÉLETE 1944 UTÁN ÉS NAPJAINKBAN

A titói Jugoszlávia egyik szlogenje a testvériség-egység volt. Josip Broz Tito célja ezzel az volt, hogy a soknemzetiségű Jugoszláviában élő polgárokból egy közös jugoszláv tudatot alakítson ki. A testvériség-egység időszakában a két falu történetét propaganda célokra is felhasználták. Erre tökéletes példa az akkoriban évről évre megszervezett Testvériség-egység tábor, melyen a doroszlói és sztapári iskola 7. osztályos tanulói vettek részt. Az első tábor 1970-ben szervezték meg, a programok közé tartozott többek között a politikai és ideológiai tanítás, nevelés is. Napjainkra ez a szokás megszűnt. Ugyanakkor 1977-ben erről az eseményről a Magyar Szó is írt, a cikket a következő mondattal zárta: „*A testvériség-egység zászlaja alatt ma magyarok és szerbek (mint Doroszló és Sztapár lakosai ősidők óta) élnek testvéri barátságban.*”⁵³ Az iskolák jó kapcsolata nem csak a közös táborozásban mutatkozott meg, ugyanis 1984. november 24-én a doroszlói Petőfi Sándor Általános Iskola iskolánapiján a sztapári diákok is részt vettek.⁵⁴ Azóta is iskolánapkor vendégeskednek egymásnál a diákok. Ezen iskola felavatási ünnepségén 1963-ban részt vett Herceg János, vajdasági magyar író is, aki egy cikket is írt a Magyar Szó napilapba az eseményről. Ebben úgy nyilatkozik, hogy sajnálja, hogy csak Petőfi Sándortól idézett az intézmény átadásakor, és nem szavaltta el, a fentebb már említett, ismeretlen sztapári szerző versét. Azt is megjegyzi, hogy manapság más viszonyok vannak, de azokban a népekben, akik a történelem nehéz időszakaiban megtalálták az egymáshoz vezető utat, azokban meg lehet bízni.⁵⁵ Tehát Doroszló és Sztapár történetét, mint a testvériség-egység egy pozitív példáját hozza fel, akikben az ország megbízhat. A propaganda a szerb nyelvű sajtóban is előfordult. Például a nagymúltú szerb napilap, a Politika 1969-ben megjelentetett egy cikket, amelyben többek között megemlítette, hogy Miroslav Antić egy új filmet készített, amelynek a Vreme dobra i vreme zla (Jó és rossz ideje) címet adta. Ez a film a cikk szerint a Doroszló és Sztapár falvakból származó magyarok és szerbek testvériségét mutatja be.⁵⁶ Ugyanakkor az erős propaganda ellenére Geller Viktória úgy nyilatkozott, hogy a titói időkben nem volt szabad az 1941-ben történekről beszélni, ám ez valószínűleg betudható a Tito vezette

⁵³Dautbegovics Zoltán: Látogatóban a testvériség-egység táborozóinál. *Magyar Szó* 34 (1977. június 22.) 169. sz., 9.

⁵⁴Dautbegovics Zoltán: Kettős ünnep a doroszlói iskolában. *Magyar Szó* 41 (1984. november 25.) 326. sz., 8.

⁵⁵Herceg János: Jó Reggelt. *Magyar Szó* 20 (1963. december 01.) 330. sz., 17.

⁵⁶Popović, P.: Filmsko pismo iz Novog Sada – Neoplatin veliki korak. *Politika* 66 (1969. február 10.) 19882. sz., 10.

Jugoszlávia hosszú ideig tartó hivatalos álláspontjának, annak, hogy nemcsak a Horthy-korszakot, de a magyar kisebbséget is fasisztának minősítették.⁵⁷

Barátságuk a hétköznapiakban is megnyilvánult. Jovan Popović sztapári fényképész például rendszeres résztvevője volt a doroszlói lakodalmaknak,⁵⁸ emellett irodalmi esteket tartottak, ahová kölcsönösen meghívták egymást.⁵⁹ A védszent-ünnepek idején a doroszlóiak átmentek sztapári barátaikhoz, az idősebb sztapáriak pedig Szent Imre napján igyekeztek eljutni a doroszlói búcsúba. Ezeknek az összefonódásoknak a következtében egymás ételeivel is megismerkedtek, így teljesen megszokott volt, hogy Doroszlón a szerb nemzeti gasztronómiához tartozó ételt készítettek, míg Sztapáron a magyar konyha jellegzetességei kerültek olykor-olykor asztalra.⁶⁰

A két falu jó kapcsolatáról tanúskodik, hogy bár nem nagy arányban, de előfordultak vegyesházasságok. Király Etelka, doroszlói lakos erről így nyilatkozott: „Volt régebben apuka, aki azt mondta ne vegyél el szerbet, de sztapárit lehet”.⁶¹ Gellér Viktória pedig így vélekedett: „Mindenki a saját fajtájával házasodott”.⁶² Stevan Ivkov szerint a vegyesházasságokból származó gyerekek négy osztályt Doroszlón jártak iskolába, a többit pedig Sztapáron.⁶³

Stock János, doroszlói lakos pedig beszélgetésünk alkalmával elmesélte édesapja hazatérést Magyarországról a második világháború végén, mely esemény is példaként szolgálhat, ha a barátságról van szó. Apja Magyarországról a kiskőszegi (batinai) csata lezajlása után Kiskőszegbe ment, ám itt elakadt, mivel nem tudott átkelni a Dunán. Szerbek beszélgetésére lett figyelmes, és nem sokra rá megtudta, hogy sztapári származásúak. Amikor kiderült, hogy doroszlói, rögtön felajánlották, hogy keljen át velük a Dunán. Az igazoltatásnál, mikor megkérdezték, hová mennek, azt válaszolták, hogy Sztapárba, így jutott haza iratok hiányában a doroszlói édesapa.⁶⁴

⁵⁷Gellér Viktória személyes közlése alapján.

⁵⁸Kővári Árpád: A falu fényképésze. *Magyar Szó* 36 (1979. április 25.) 113. sz., 3.

⁵⁹Dautbegovics Zoltán: Fehér Ferenc emlékére-Doroszló és Sztapár irodalmi szomszédolása. *Dunatáj* 20 (1989. december 6.) 47. sz., 5.

⁶⁰Herceg János: Két szomszédvár öröksége. *Dolgozók* 38 (1985. március 28.) 12. sz., 7.

⁶¹Király Etelka személyes közlése alapján.

⁶²Gellér Viktória személyes közlése alapján.

⁶³Herceg János: Két szomszédvár öröksége. *Dolgozók* 38 (1985. március 28.) 12. sz., 7.

⁶⁴Stock János személyes közlése alapján.

A két falu közötti jó kapcsolatot igazolja továbbá, hogy még a második világháború idején is a sztapári lakosok többsége törte a magyar nyelvet.⁶⁵ Érdekes, hogy nem csak tudták néhányan a másik nemzet nyelvét, hanem a családoknál bevett szokás is volt, hogy a doroszlóiak sztapári ismerősükhöz küldték el gyermeküket, hogy megtanulják a szerb nyelvet, a sztapáriak pedig doroszlói ismerőseikhez fordultak gyermekeik magyar nyelvre tanítása végett.⁶⁶ Stevan Ivkov szerint ezt a gyakorlatot a sztapáriak vezették be, és ennek köszönhetően megtanulták a másik nyelvét, és hagyományait tisztelni.⁶⁷ Nem véltelen, hogy a sztapáriaktól ered a „cseregyerek program” hiszen ők a fiatalokat gyakran küldték Zomborba, Hódságba vagy Apatinba ipari iskolába, ennek köszönhetően pedig a kis Sztapár fejlett iparral rendelkezett.⁶⁸ Emellett Sztapáron működött egy asztalitenisz klub, amelynek szintén tagjai voltak doroszlóiak is, így lehetőség nyílt a fiatalabb generációk ismerkedésére.⁶⁹

Az, hogy az újabb nemzedékeknek mindig lehetősége nyílt az ismerkedésre, oda vezetett, hogy bár nem olyan intenzíven, mint régen, de a barátság napjainkban is jelen van. A doroszlói szüreti bálon és felvonuláson a sztapári lovasok évről évre részt vesznek, illetve hintókat biztosítanak.⁷⁰ Évente megrendezik a falvakban az ötvenévesek találkozóját, melyekre a két falu ünnepeltjei kölcsönösen meghívják egymást.⁷¹ A doroszlói falunapnak, melyet április 5-én szerveznek meg, is rendszeres résztvevői a sztapári lakosok.

A hagyományok megmaradása is csak a lakosok elszántságának köszönhető, ugyanis Gellér Viktória emlékei szerint a titói időkben ugyan megtarthatták hagyományaikat, de „szolidabb” körülmények között, tehát mindig bennük volt a tudat, hogy miket tettek egymásért, csak nem hangoztathatták azt. A jószomszédi viszony a fiatalok körében is jelen van, ugyanis a doroszlói tinédzserek gyakran járnak sztapári szórakozóhelyekre.⁷² A közös rendezvényeken kívül pedig leginkább a családok szintjén maradt fenn a barátság.⁷³

⁶⁵Stock János, Gellér Viktória és Bártol Béla személyes közlése alapján.

⁶⁶Gellér Viktória és Stock János személyes közlése alapján.

⁶⁷Herceg János: Két szomszédvár öröksége. *Dolgozók* 38 (1985. március 28.) 12. sz., 7.

⁶⁸Herceg János: A szabados sztapáriak. *Dolgozók* 39 (1986. március 27.) 12. sz., 11.

⁶⁹Bártol Béla személyes közlése alapján.

⁷⁰Dautbegovics Zoltán: Doroszlói karnevál a javából-Sztapár (ismételten) kitett magáért. *Magyar Szó* 54. (1997. szeptember 27.) 228. sz., 12.; Király Etelka személyes közlése alapján.

⁷¹Kövári Árpád: A falu fényképésze. *Magyar Szó* 36 (1979. április 25.) 113. sz., 3.

⁷²Király Etelka személyes közlése alapján.

⁷³Gellér Magdolna személyes közlése alapján.

7. ÖSSZEGZÉS

Összegzésként elmondható, hogy céloimat sikerült elérnem: bebizonyítottam, hogy a barátság létezik, és bemutattam, hogy miben nyilvánult meg. A munkában több időszakot is kiemeltem, amikor a két falu lakói segítettek egymásnak: Ennek fő oka az volt, hogy ismertessem az előzményeket, amelyek elvezettek munkám fő és egyben leginkább taglalt témájához az 1941-es eseményekhez, valamint bemutassam e történések következményeit is. Ugyanakkor arra is igyekeztem rávilágítani, hogy más településeken is előfordult hasonló ellenállás.

Mivel a legtöbb hasonló esetben lakossági ellenállásra leginkább egy-két esetben került sor, ezért ez a barátság legendának tűnhet, mégis megtörtént események bizonyítják. Munkám nem a két nép közötti sajnálatos történelmi tragédiákat hivatott elfeledtetni, épp ellenkezőleg, sokkal inkább arra akar rámutatni, hogy bár ezek a tragédiák megtörténtek, voltak olyan helyek, ahol szembe mertek menni az erőszakhullámmal, ami őket érte a második világháború idején. Doroszló és Sztapár nem az egyetlen kivétel, hiszen Bácskában egy tucat hely van, ahol történt hasonló ellenállás, ahogy arról fentebb is írtam. Számomra azonban azért olyan érdekes történet, mert évszázadokon keresztül fennálló szövetségről van szó, amelyre a magyar időkben és később a titói Jugoszláviában is olyan különleges szemmel tekintettek, hogy beleépítették a saját narratívájukba.

Illés Sándor szavaival élve, a két falu jelszava kezdettől fogva ez volt: „Szomszédok vagyunk. Apáink is szomszédok voltak. És a fiaink is azok lesznek. Mi békességben akarunk élni.”⁷⁴ Békességben akartak élni, és ez volt az, ami megalapozta a két falu barátságát. Nem törődtek az országok közötti konfliktusokkal, vagy a másik ember nemzetiségével, nem az adott nemzetre aggatott sztereotípiákat látták a másik falu lakóiban, hanem az embert, ugyanolyan egyszerű embert, amilyenek ők is. Ezzel, hogy az embert látták bennük, kialakulhatott egy kölcsönös tisztelet, és ezután már valóban nem vágytak másra, csak a saját mindennapi életük megtartására, és a két falu közötti béke fenntartására.

⁷⁴Vámos Imre: Szomszédok vagyunk. *Élet és irodalom* 21 (1977. november 12.) 46. sz., 11.

8. FELHASZNÁLT IRODALOM

Források

- Historia Domus:
 - Protocollum Ordinationum Regiarum ab cum 1843.
 - Protocollum Capellae B. Mariae V. I. Fontis ad Doroszló Bajkut dicti ab cum 1807
 - 2033FH - 150
- Illés Sándor: *A fekete bárány*. Magvető Könyvkiadó: Budapest, 1983.
- Bártol Béla (1956 –), interjú készült: 2023. 03. 12.
- Bártol István iratai.
- Geller Magdolna (1972 –), interjú készült: 2023.03. 15.
- Geller Viktória (1938 –), interjú készült: 2023. 03. 15.
- Király Etelka (1948 –), interjú készült: 2022. 08. 30.
- Stock János (1950 –), interjú készült: 2022. 09. 01.

Szakirodalom

- Arisztotelész: *Nagy etika*. Gondolat Könyvkiadó: Budapest, 1975.
- Arthur Schopenhauer: *Életbölcsség*. Szukits Könyvkiadó: Szeged, 2001.
- A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió és kisebbség – Magyarok a Délvidéken 1918-1947*. Napvilág kiadó: Budapest, 2004.
- Botlik József: *A Bácska, a Drávaszög, a Muramellék (Muravidék) és a Muraköz újraegyesülése Magyarországgal -1941. április-július*
- Csuka János: *A délvidéki magyarság története 1918-1941*. Püski: Budapest, 1995.
- Györe Zoltán: A szerb mozgalom Dél-Magyarországon 1848–49-ben. *Híd* 62 (1998) 13. sz., 229–247.
- Iványi István: Bács-Bodrog Vármegye községei. In: Borovszky Samu: Magyarország vármegyéi és városai., <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/bacs-bodrog-varmegye-i-163F/> (utoljára megtekintve: 2024. 12. 01.)
- Jeszenszky Géza: Magyarország a brit gondolkodásban és külpolitikában, 1848-tól 1945-ig. *Külügyi Szemle* 13 (2014) 1.sz., 150-175.

- Német Klaudió: *Lakossági ellenállás az 1944-45-ös délvidéki vérengzések idején*. Szeged, 2021.
- Petranović, Branko: *Istorija Jugoslavije 1918-1988 – Narodnooslobodilački rat i revolucija 1941-1945*. Nolit: Beograd, 1980.
- Szabó Pál Zoltán: Doroszló és Sztapár szövetsége. *Délvidéki szemle* 1 (1942) 1. sz., 207-208.

Cikkek

- Dautbegovics Zoltán: A takaros falu. *Magyar Szó* 60 (2003. január 12.) 9. sz., 12.
- Dautbegovics Zoltán: Az egység kovácsai-Doroszló és Sztapár barátságáról. *Magyar Szó* 43 (1986. augusztus 2.) 210. sz., 9.
- Dautbegovics Zoltán: Doroszló és Sztapár a testvériség-egység igazi példája. *Dunatáj*. 4 (1973. december 26.) 50. sz., 10.
- Dautbegovics Zoltán: Doroszlói karnevál a javából-Sztapár (ismételten) kitett magáért. *Magyar Szó* 54. (1997. szeptember 27.) 228. sz., 12.
- Dautbegovics Zoltán: Fehér Ferenc emlékére-Doroszló és Sztapár irodalmi szomszédolása. *Dunatáj* 20 (1989. december 6.) 47. sz., 5.
- Dautbegovics Zoltán: Kettős ünnep a doroszlói iskolában. *Magyar Szó* 41 (1984. november 25.) 326. sz., 8.
- Dautbegovics Zoltán: Látogatóban a testvériség-egység táborozóinál. *Magyar Szó* 34 (1977. június 22.) 169. sz., 9.
- Doroszló és Sztapár (névtelen szerző). *Magyarország* 51 (1944. május 8.) 103. sz., 7.
- Hatalomváltások a filmszalagon-A kisebbség és a többség a bizonytalan években (névtelen szerző). *Magyar Szó* 67 (2010. február 13-14.) 35. sz., 16.
- Herceg János: A szabados sztapáriak. *Dolgozók* 39 (1986. március 27.) 12. sz., 11.
- Herceg János: Vasárnapi levelek. *Magyar Szó* 37 (1980. október 19.) 289. sz., 10.
- Herceg János: Jó Reggelt. *Magyar Szó* 20 (1963. december 01.) 330. sz., 17.
- Herceg János: Két szomszédvár öröksége. *Dolgozók* 38 (1985. március 28.) 12. sz., 7.
- Kilóg a lóláb (névtelen szerző). *Magyar Szó* 47 (1990. június 17.) 164. sz., 12.
- Kővári Árpád: A falu fényképésze. *Magyar Szó* 36 (1979. április 25.) 113. sz., 3.
- Lévy Endre: Doroszló és Sztapár-Egy magyar és egy szerb falu szövetsége Bácskában. *Új Magyarság* 10 (1943. február 9.) 31. sz., 4.

- Matuska Márton: Az Égett csárda fényes romjai. *Magyar Szó* 46 (1989. május 28.) 143. sz., 11.
- Matuska Márton: Negyvenöt nap negyvennégyben. *Magyar Szó* 47 (1990. november 2.) 302. sz., 12.
- Matuska Márton: Negyvenöt nap negyvennégyben. *Magyar Szó* 47 (1990. november 25.) 325.sz., 20.
- Popović, P.: Filmsko pismo iz Novog Sada – Neoplatin veliki korak. *Politika* 66 (1969. február 10.) 19882. sz., 10.
- Sztapár (névtelen szerző). *Magyar Szó* 40 (1983. augusztus 27.) 235. sz., 6.
- Vámos Imre: Szomszédok vagyunk. *Élet és irodalom* 21 (1977. november 12.) 46. sz., 11.

- **Internet**
 - <https://youtu.be/xRcFcEn5UkE> (utolsó letöltés: 2022.09.03)
 - <https://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=4226>(utolsó letöltés: 2022.08.31.)
 - <https://www.youtube.com/watch?v=7mUVTntD5TU> (utolsó letöltés: 2023.02.19.)
 - <https://popis2022.stat.gov.rs/sr-Latn/popisni-podaci-eksel-tabele/> (utoljára megtekintve: 2024. 12. 01.)